

Troyacademy 5 (1), 325-346 , 2020
Geliş/Received: 07.03.2020 • Kabul / Accepted: 17.03.2020
doi: DOI: 10.31454 / usb.723551

Ekinlik Adası Taşınmaz Kültür Varlıkları*

Mesut DÜNDAR**

Özet

Güney Marmara'daki Marmara Takımadaları'ndan birini teşkil eden Ekinlik Adası'nın tarihi geçmişi hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Bizans döneminden beri yerleşimlere sahne olan adanın ismi Rumcada "Kutali", Türkçede "Ekinlik" olarak bilinmektedir. Vaktiyle Rumların yaşadığı adaya mübadele sonrası Karadeniz bölgesinden gelen Türkler yerleşmiştir. Sadece bir köy yerleşimin bulunduğu küçük adada Rumlardan kalma manastır ve kilise gibi ibadet yapıları ile okul, sarnıç-çeşme, değirmenler ve birkaç ev bulunmaktadır. Çalışmada, çoğu harabe halindeki söz konusu eserlerin belgelenip tanıtılarak literatüre kazandırılması ve bu vesileyle gelecek kuşaklara da aktarılması amaçlanmıştır. Bu amaçla, gerekli literatür ve arşiv taramaları yapılarak eserler yerinde incelenmiş, elde edilen veriler değerlendirilerek bunların ada ve bölge mimarisindeki yeri de ortaya konmaya çalışılmıştır.

İbadethane yapılarının en eskisini Bizans dönemine tarihlenen manastır kalıntıları teşkil etmektedir. Geniş bir alana yayılan birçok yapıdan oluştuğu anlaşılan manastırdaki kilisenin apsisi seçilebilmektedir. Yerleşim merkezinde yer alan ve 19. yüzyıla ait olduğu sanılan kilisenin de sadece apsis duvarı ile yan duvarlarının belirli bir kısmı ayakta. Bazilika planlı olduğu anlaşılan kilisenin inşasında moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Yerleşim dışında yer alan ve aynı döneme tarihlenen diğer kilise, konumu ile küçük ölçekli tekil yapısıyla daha çok bir şapeli andırmaktadır. Yalnızca beden duvarları kalan yapı moloz taşla inşa edilmiştir. Merkezdeki kilisenin yanında yer alan ve yüksek bir bodrum üzerine iki katlı olan okulun da sadece bodrum ile ilk katının bazı duvarları kalmıştır. Geç döneme ait yapının inşasında moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Adada üç adet yel değirmeni bulunmakta olup ikisinin beden duvarları ayakta. Diğerinin ise sadece alt kısım duvarları mevcuttur. Moloz taşla inşa edilen değirmenlerden birinin üzerinde 1877 tarihli mermer kitabe yer alır. Benzer özellikler gösteren diğer değirmenlerinde 19. yüzyıla ait oldukları sanılmaktadır. Ayazma mevkiinde yer alan sarnıç dikdörtgen planlı ve tonozludur. Beden duvarlarında moloz taş, tonoz örtüde tuğla kullanılmıştır. Sarnıcın 1847 tarihli mermer çeşmesi, barok ve ampir tarzı süslemeleriyle dikkati çeker. Sadece birkaç örneği kalan eski evlerin geleneksel şekilde ahşap ve kâğıt olarak iki veya üç katlı inşa edildikleri görülür. Genel itibarıyla, manastır dışındaki yapılar Osmanlı'nın son döneminde, kırsal Rum yerleşimlerinde inşa edilen benzer yapıların karakteristik özelliklerini yansıtmakta olup bunların korunması ve yaşatılması ada mimarisi için önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekinlik Adası, Mimari, Manastır, Kilise, Yel Değirmeni, Ev.
Jel Kodu: Z00

* Bu çalışma, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile yürütülen ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP Proje No:SBA-2017-1300) tarafından desteklenen Erdek ve Marmara Adaları'na yönelik araştırmanın ilgili kısmından türetilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Terzioğlu Yerleşkesi,

ORCID ID: 0000-0001-9934-5372 mstdundar@comu.edu.tr

Immovable Cultural Heritage in Ekinlik Island

Abstract

There is not much information about the historical background of Ekinlik Island, which is one of the Marmara Archipelago in South Marmara. The name of the island, which has been inhabited since the Byzantine period, is known as "Koutali" in Greek and "Ekinlik" in Turkish. After the population exchange, the people from the Black Sea region settled on this island where the Rum people lived at one time. On the small island, where there is only one village settlement, there are worship structures such as monasteries and churches that once belonged to Rums, as well as a school, cistern-fountain, mills and several houses. In the study, it is aimed to document the works in question, which are mostly in ruins, and introduce them to the literature and to hand them down to the next generations in this way. For this purpose, the necessary literature and archive reviews were conducted and the properties were examined on-site, and their importance regarding the island and regional architecture was tried to be revealed by evaluating the obtained data.

The oldest worship structure is the monastery ruins dating back to the Byzantine period. The apse of the church in the monastery, which is understood to consist of many structures spread over a wide area, can be distinguished. Only the apse wall and a certain part of the side walls of the church, which is located at the center of the settlement and thought to belong to the 19th century, are standing. In the construction of the church, which was understood to be basilica-type planned, rubble masonry and brick were used. The other church, located outside the settlement and dated to the same period, resembles more of a chapel with its location and small scale singular structure. The structure, which has only the main outer walls remained, was built with rubble masonry. The school, which is located next to the church in the center and has two floors on a high basement, also has only the basement and some walls of the first floor remained. Rubble masonry and brick were used in the construction of the late period building. There are three windmills on the island and the main outer walls of the two are standing. The other has only sub-section walls. There is a marble inscription dated 1877 on one of the mills built with rubble masonry. It is believed that other mills with similar characteristics are also from the 19th century. The cistern located in Ayazma locality is rectangular-planned and vaulted. Rubble masonry was used on the main outer walls, and brick was used on the vault. The cistern's marble fountain dated 1847 attracts attention with its baroque and imperial style ornaments. It is seen that the old houses, which have remained only a few, were built to have two or three floors traditionally as wooden and masonry. In general, structures outside the monastery reflect the characteristic features of similar structures built in rural Rum settlements in the last period of the Ottoman Empire and their preservation and conservation are important for island architecture.

Keywords: Koutali Island, Architecture, Church, Monastery, Windmill, House.

Jel Code: Z00

GİRİŞ

Güney Marmara'daki Marmara Takımadaları'ndan biri olan Ekinlik Adası (Res. 1), bağlı bulunduğu Marmara Adası'nın 5,5 km kadar güneybatısı ile Avşa Adası'nın 1,5 km kuzeyinde yer almaktadır. Yaklaşık 2,3 km²'lik adanın (Doğan, 2009:7) tarihi geçmişi hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Pliny, adalardan bahsederken, aynı zamanda Elaphonnesus ve Neuris olarak da adlandırdığı Proconnesus, Ophiussa ve Halone ile birlikte Phoebe, Acanthus, Scopelos Porphyrius, Delphacie, Polydora şeklinde bazı ada isimleri vermektedir (Pliny, 1961:335). Bunlardan Proconnesus'un Marmara Adası,

Ophiussa'nın Avşa Adası, Halone'nin Paşalimanı Adası olduğu bilinmekle birlikte diğerlerinin hangi adalar için kullanıldığı bilinmemektedir. Pliny'den çok daha öncesinde, Yunan coğrafyacısı Scylax'in ise, Proconnesu ile Elaphonnesus'u ayrı adalar olarak kabul ettiği ve iyi bir limanı bulunan Elaphonnesus'un Proconnesuslular tarafından ekip biçildiğini ifade ettiği aktarılmaktadır (Ertüzün, 1999:252). Marmara ve Ekinlik adalarının konumu ile Ekinlik Adası'nın limanı ve ekilebilir toprakları (Tunçdilek, 1987:43,94) dikkate alındığında bahsi geçen Elaphonnesus Adası'nın Ekinlik olması muhtemel görünmektedir. Heinrich Kiepert'de, önceki haritalarında "Kutali" olarak gösterdiği adayı 1894 tarihli haritasında "Elaphonnesus?" şeklinde göstermiştir (Res. 2). Antik dönemlerdeki adı tam olarak bilinmeyen adanın, sonraki dönemlerde Rumcada Koutali (Kutali), Türkçede de Ekinlik olarak anıldığı görülmektedir. Rumcada kaşık anlamına gelen Koutali adının, adanın ters çevrilmiş bir kaşık şeklindeki görünümünden geldiği sanılmaktadır (Hasluck, 2010:37; Ertüzün, 1999:292). Kutali ismine ilk olarak 17. yüzyıldaki Meletios'un coğrafyası (Ertüzün, 1999:293) ile Olfert Dapper'in eserinde rastlanılmaktadır (Dapper, 1703:490). Günümüzdeki Ekinlik adının da çok eskiden beri kullanıldığı, Pîrî Reis'in 1525-26 yıllarında tamamladığı "Kitab-ı Bahriye" adlı esrindeki harita (Res. 3) (Pîrî Reis, 1988:1788) ile Kâtip Çelebi'nin (1609-1657) "Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfârî'l-Bihâr" adlı tarih kitabındaki (Kâtip Çelebi, 2018:228) kayıtlardan anlaşılmaktadır. Adanın, 20. yüzyılın başlarına ait bazı Osmanlı arşivlerinde de hem Kutali hem de Ekinlik adıyla geçtiği görülmektedir (DAB, DH.MKT./258-34; HR.İM../95-31; DH.ŞRF/54-165).

Ekilebilir verimli toprakları ve doğal limanları bulunan adadaki ilk yerleşimler hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Köy içerisindeki kilisenin yerinde bulunduğu söylenen antik kalıntılardan (Hasluck, 1910:37) bir iz yoktur. İşkele meydanında sergilenen (Res.4) korkuluk levhaları, çifte sütunlar ve sütunceler ise adadaki Bizans dönemi yerleşiminin izlerini teşkil etmektedir. Osmanlı egemenliği sırasında adada bir dönem Rumlarla Türklerin birlikte yaşadığı, ancak çıkan bir olay sonrası Türklerin adadan uzaklaştırıldığı ifade edilmektedir (Ertüzün, 1999:294). 18. yüzyılın ilk yarısında adayı ziyaret eden R. Pococke, adada Rumlardan oluşan yaklaşık 70 hanenin bulunduğunu söyler (Pococke, 1745:113). Hüdâvendigâr salnamelerine göre de 1898 (H.1316) yılında ada, 361 hane ve 1467 Rum nüfustan oluşmaktadır (Ertüzün, 1999:284). Mübadele sonrasında Rumlardan boşalan adaya Karadeniz bölgesinden getirilen Türkler yerleştirilmiştir. Bu süreçte atıl hale gelen evler, kilise ve okul gibi yapıların çoğu 1935'teki Marmara depreminde yıkılmıştır. Günümüzde adada Rumlardan kalan manastır, kilise, okul ve yel değirmenleri kalıntıları ile bir sarnıç, çeşme ve birkaç eski ev bulunmaktadır.

Çalışmamızda, yok olmakta olan söz konusu eserlerin belgelenip tanıtılarak literatüre kazandırılması ve bu vesileyle gelecek kuşaklara da aktarılması, aynı zamanda da ada halkının kültürel değerlerinin farkındalığı sağlanarak bu eserlere sahip çıkılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle gerekli arşiv ve literatür araştırmaları yapılmış, sonrasında eserler yerinde incelenerek mevcut durumları fotoğraf ve notlarla kayıt altına alınmıştır. Yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda elde edilen veriler değerlendirilerek eserler tanıtılmış ve bunların ada ile bölge mimarisindeki yeri ortaya konmaya çalışılmıştır.

1. KÜLTÜR VARLIKLARI

1.1. İbadethaneler

Adanın en yüksek noktasını teşkil eden ve Manastır Tepesi olarak adlandırılan yerde, aralarında bir kilisenin de yer aldığı bazı yapı kalıntıları bulunmaktadır (Res. 5). Kalıntıların bir manastıra ait olduğu ve tepenin adını da bundan aldığı sanılmaktadır. Yalnızca temel kalıntıları mevcut olan manastırın geniş bir alana yayılan birçok yapıdan oluştuğu anlaşılmaktadır. Bunlardan kiliseye ait yapı kalıntısının apsis duvarı ile bazı temelleri izlenebilmektedir (Res. 6). Diğer duvarları tam olarak takip edilemeyen kilisenin planı hakkında bir şey söylemek güçtür. Kilisenin hemen yanında küçük bir sarnıç bulunmaktadır (Res. 7). Tamamen yer altındaki sarnıç sağlam durumdadır. Dar iki kenarı dairesel şeklindeki sarnıç beşik tonozlu olup, tonozun ortasında küçük bir kare açıklığa yer verilmiştir. Tamamen yıkılan diğer yapıların mahiyeti bilinmemektedir. Manastır yapılarının tamamının inşasında moloz taş kullanıldığı görülmektedir. Günümüze pek bir şey kalmayan manastırın tarihine dair bir veri bulunmaktadır. Ancak, adada bulunan bir büyük manastırın 13. yüzyılda Franklar tarafından yağmalandığı rivayet edilmektedir (Hasluck, 1910:37). Seyyah La Motraye'de 1710 yılında geldiği adada sadece bir köy ile bir manastırın bulunduğunu belirtmektedir (La Motraye, 1727:472). Bu tarihten önce var olduğu anlaşılan manastırın, adada henüz yerleşimin tam olarak kurulmadığı Bizans dönemlerine kadar uzanması muhtemeldir. İskele meydanında sergilenen Bizans dönemine ait çifte sütunlar, sütunceler ve korkuluk levhaları da manastırdan kalma olmalıdır.

Köy içindeki kilisenin kalıntıları sahil kenarında yer almaktadır. Sadece bazı duvarları kalan kilisenin tarihi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. 18. yüzyıl başlarında La Motraye'nin sadece manastırdan bahsetmesi bu zamanda henüz kilisenin mevcut olmadığını göstermektedir. Bilindiği gibi, Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla gayrimüslimlerin kendi ibadethanelerine yönelik tamir ve inşası konusundaki kısıtlamalar kaldırılmış ve tüm yurttaki gayrimüslim mahallerinde yoğun bir kilise inşası başlamıştır (Koyuncu, 2014:54; Öztürk, 2002:16). Ekinlik'deki kilisede, söz konusu dönemde, 19. yüzyılda inşa edilmiş olmalıdır. Yapının malzeme ve teknik gibi mimari özellikleri de bunu göstermektedir. Kilisenin, 1895 ile 1919 yılları arasına tarihlenen bir fotoğrafta (Res. 8) henüz ayakta olduğu görülmektedir. Doğu-batı yönünde dikdörtgen planda uzanan kilise beşik çatılıdır. Doğu eksende yarım daire şeklindeki apsis çıkması bulunur. Apsisin üzerindeki üçgen alınlıkta üç adet kemerli pencere yer almaktadır. Fotoğrafın çekildiği güney cephede, naosa açılan simetrik dört pencere ile bunlardan daha üst seviyede, nartekse açıldığı sanılan iki pencere görülmektedir. Günümüze apsis duvarı ile yan duvarların bir kısmı ulaşabilen kilisenin (Res. 9,10) inşasında moloz taş ile yer yer tuğla kullanılmıştır. Moloz taş ana inşa malzemesini teşkil ederken tuğlaya kemerler ile duvarda dolgu malzemesi olarak yer verilmiştir. Üç nefli bir bazilika olduğu anlaşılan kilisenin doğu ekseninde yarım daire kemerli apsisi yer alır. Apsisin yarım kubbe şeklindeki örtüsü ile kemerinde

tuğla kullanılmıştır. Apsisin kuzeyinde üç, güneyinde de iki adet nişe yer verilmiştir. Yarım daire kemerli nişlerin kemerleri, apsiste olduğu gibi tuğladır. Mevcut sıvaların üzerindeki izlerden apsis ve nişlerin fresklerle süslü olduğu anlaşılmaktadır. Yıkılan yan duvarlarda mekanı aydınlatan pencere açıklıklarının izleri halen görülebilmektedir. Batı kısmı tamamen yıkıldığı için giriş ve narteksi bilinmemektedir.

Adadaki bir diğer ibadet yapısı, doğu ucundaki Marmara Burnu Mevkii'nde yer almaktadır. Ada sakinlerinin manastır olarak nitelendirdiği küçük yapı (Res. 11) daha çok bir şapel niteliğindedir. Sadece belirli bir seviyedeki beden duvarları kalan yapının inşasında moloz taş ile yer yer tuğla kullanılmıştır. İnşa tarihi bilinmemektedir. Ancak, kullanılan malzeme ve teknik bakımından merkezdeki kilise ile benzerlik göstermesi açısından aynı dönemlerde inşa edildiği söylenebilir. Doğu-batı yönündeki dikdörtgen planlı yapının, apsis duvarının üst uzantısından beşik çatılı olduğu anlaşılmaktadır. Güneybatı köşedeki bir kapıdan girilen yapının doğu ekseninde apsis yer alır (Res. 12). Dışta çıkıntı yapmayan dairesel kesitli apsisin kemerinde tuğla kullanılmıştır. Apsisin iki yanında küçük pastophorion hücreleri bulunur. Hücrelerin ön yüzünde tuğla kemerli küçük nişlere yer verilmiştir.

Bunların dışında, köy sakinleri, merkezdeki 1945 tarihli caminin yerinde de bir kilisenin bulunduğunu ve bir duvarının eski kiliseye ait olduğunu ifade etmektedirler. Sözü edilen kiliseye ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, 1920'li yıllara ait bir fotoğrafta tam yeri tespit edilemeyen bir çan kulesi şeklinde bir yapı görülmektedir (Res. 13). 20 yüzyıl başlarına tarihlenen bir başka fotoğrafta ise günümüzdeki kırma çatılı caminin yerinde kubbeli cami bulunmaktadır (Res. 14). Muhtemelen bu kubbeli cami 1935 depreminde yıkılmış, yerine bugünkü cami yapılmış olmalıdır.

1.2. Okul

Okul, kilisenin biraz güney doğusunda, sahilin hemen kenarında yer almaktadır. Tarihi bilinmeyen yapı genellikle kilise ile birlikte anılmakta olup bir okul olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde harap vaziyetteki yapı, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarına tarihlenen fotoğrafta sağlam olarak görünmektedir (bkz., Res. 8). Daha çok bir konutu andıran yapı, yüksek bir borum üzerine iki katlıdır. Kırma çatılı yapının üst katı cephelerde çıkma yapmaktadır. Ancak, 1951 tarihli bir fotoğrafta ise her iki katında aynı hizada yükseldiği ve pencere sayıları ile ebatlarının da değiştiği görülmektedir (Res. 15). Buna göre, esasında bir konut olan yapı sonraki bir zamanda bodrum katı hariç yenilenmiş ve bu yenileme esnasında okula dönüştürülmüş olmalıdır. Günümüze bodrum katı ile birinci katın denize bakan güney duvarı kalan yapıda (Res. 16,17) kullanılan malzemeler de farklı dönmelere işaret etmektedir. Bodrum katın duvarlarında moloz taş, pencerelerinde klasik harman tuğlası kullanılırken üst kat duvarların da ise delikli tuğlalar kullanılmıştır.

Yapının kat planları hakkında bir bilgi yoktur. Kiliseye bakan güneybatıdaki kapıdan girilen bodrum katı, kapı aksında art arda sıralanan koridor şeklindeki iki mekan ile

bunlara açılan iki odadan oluşmaktadır. Bunlardan güneydoğudaki odanın köşesinde tuğla ile yatılmış, menfez şeklinde gideri bulunan bir bölüm bulunmaktadır. Bir ıslak mekana ait olduğu anlaşılan bu kısmın üstünde üç küçük pencereye yer verilmiştir. Kemerli pencereler tuğla ile teşkil olunmuştur. Odaların yan duvarlarında da tuğla örgülü yatay dikdörtgen şeklinde basık kemerli birer küçük pencereye yer verilmiştir. Tuğla ile inşa edilen beden duvarlarının henüz sağlam olduğu 1951 tarihli fotoğrafta, her iki katın denize bakan güney cephesinde dörder adet pencerenin, kiliseye bakan batı cephenin ilk katında da bir kapı ile iki pencerenin yer aldığı görülmektedir. Günümüzdeki kalıntılardan pencerelerin dıştan düz lentolu, içten basık kemerli oldukları anlaşılmaktadır (Res. 17). Duvarların köşeleri hafif taşırılarak plaster şeklinde düzenlenmiştir. Bunların üzerinde tüm cepheleri dolandığı anlaşılan profilli kat silmesi uzanmaktadır.

1.3. Sarnıç ve Çeşme

Adanın kuzeybatı kıyısında, çeşme yolu sonunda yer almaktadır. Taş merdivenle inilen sarp kayalıklar arasındaki sarnıç ve çeşme (Res. 18) bir ayazma üzerine inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı sarnıç beşik tonozludur. Yenilendiği anlaşılan tonozun ön yüzünde, kontrol ve temizlik amaçlı bir açıklığa yer verilmiştir. İçeride duvarlar sıvalıdır. Eski tonozla ait klasik harman tuğlaların kalanları görülebilmektedir. Bunların üzerinden yükselen yeni tonozda yatay delikli tuğlalar kullanılmıştır. İstinat duvarı ile önünde düz bir platform oluşturulan sarnıcın yan yüzünde bir çeşmeye yer verilmiştir. Yekpare oyma mermer şeklindeki çeşme, barok ve ampir özellikleriyle dönemin eklektik üslubunu yansıtır (Res. 19). Yanlardaki plastik etkili plaster ve başlıkların sınırladığı çeşmenin üst kısmında, “C” ve “S” kıvrımları şeklindeki akant motifleri ile bir kase içerisindeki meyvelere yer verilmiştir. Plasterlerin ve yüzeysel silmelerin çerçevelediği aynada bir barok kartuş ile üzerindeki Rumca kitabe bulunur. Bu kitabeye göre çeşme Yuhanna ve ebeveyni tarafından 1847 yılında inşa edilmiştir. Çeşmenin bağlı bulunduğu sarnıç da aynı döneme ait olmalıdır.

1.4. Yel Değirmenleri

Verimli toprakları ile tarımsal faaliyetlerin önem kazandığı adada, üç adet yel değirmeni bulunmaktadır. Bunların ilki, adanın iç kısmında, köylülerin “harman yeri” dediği Değirmen Mevki’inde yer almaktadır. Sadece beden duvarları kalan değirmenin (Res. 21) 1920’li yıllara ait bir fotoğrafta (Res. 20) ahşap örtüsü ve yelken kollarının kısmen mevcut olduğu görülür. Silindirik gövdeli yapının inşasında moloz taş kullanılmıştır. Güney tarafında, blok kesme taşlarla teşkil olunan basık kemerli kapısı bulunur. Kapının üzerinde, Latin haçı işlemeli 1877 tarihli mermer kitabe yer alır (Res. 22). Silindirik kütenin üst kısmında, dikdörtgen şeklinde iki küçük pencereye yer verilmiştir. İçten iki katlı olduğu anlaşılan değirmenin kat bölmeleri ile çalışma mekanizmasından bir iz yoktur. Girişin solunda bir ocak, sağında da merdiven bulunur. Basit ocak nişi, bindirme moloz taşlarla örülüş bir kemerle oluşturulmuştur. Girişin sağındaki taş merdiven, yapının dairesel formuna uygun şekilde dönerek yükselmektedir. Merdivenle ulaşılan ikinci katın duvarları, ahşap ara bölmenin oturtulması içten biraz geri çekilmiştir (Res. 23). Değirmen

günümüzde saman balyalarının konduğu bir depo olarak kullanılmaktadır.

Diğer değirmen, köyün doğu ucunda, sahil kenarında yer almaktadır. 1982 tarihli fotoğraflarda sağlam olduğu görülen (Res. 24) değirmenin günümüze beden duvarları kalmıştır (Res. 25). Dairesel planlı yapıda duvarlar moloz taşla inşa edilmiştir. Silindirik gövdenin batısında bir kapı bulunur. Üst kısmında, biri kapı ekseninde diğeri de bunun karşısında olmak üzere iki pencereye yer verilmiştir. Kapı açıklığı düz ahşap lentoludur. Ahşap lentonun altındaki ilk iki taş önde bir nevi konsol şeklinde uzatılarak kapıya daha estetik bir görümün kazandırılmıştır. Benzer bir uygulama üsteki pencerede de görülmektedir. Kapı ile pencere arasına kitabelik olduğu sanılan kemerli küçük bir niş yerleştirilmiştir. İçeride iki katlı olduğu anlaşılan değirmenin bir de bodrum katı bulunmaktadır. Eski fotoğrafta işler durumda görülen (Res. 26) ahşap çalışma mekanizmalarından pek bir şey kalmamakla birlikte bunlara ait bazı parçalar ile ahşap kat bölmesinin izleri halen mevcuttur. Girişin hemen sağında, üst kata çıkılan taş merdiven yer alır (Res. 27). Dairesel kütleyle uygun şekilde dönerek yükselen merdivenin altındaki taş dolguda üst üste iki küçük nişe yer verilmiştir. Girişin sol tarafında ise yarım daire kemerli ocak nişi bulunur. Herhangi bir açıklığı ve merdiveni bulunmayan bodrum katına ahşap bir merdivenle iniliyor olmalıdır. Tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan değirmenin, bir önceki değirmenle olan malzeme-teknik ve mimari özellikler gibi benzerliği bakımından 19. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Adadaki bir diğer değirmen, köyün batı ucunda, sahil kenarında yer almaktadır. 20. yüzyıl başlarına ait bir fotoğrafta sağlam olarak görülen değirmenden (Res. 28) günümüze pek bir şey kalmamıştır. Uzaktan çekilen söz konusu fotoğrafta ancak siluet halinde seçilebilen yapının silindirik gövdesinin konik külahla örtülü olduğu görülür. 1972 tarihli bir fotoğrafta ise değirmenin kapı üst kısmına kadarki duvarları ayakta (Res. 29). Moloz taşla inşa edilen yapının kapısı basık kemerli olup kemerde tuğlaya yer verilmiştir. Günümüzde ise duvarların sadece alt kısmı mevcuttur ve yakın zamanda elden geçirilmiştir (Res. 30). Kapının hemen sağında duvarla birlikte dönerek yükselen merdiven yer almaktadır. Merdivenin altında nişler bulunur. Yapının tarihi bilinmemektedir. Ancak, yığma moloz taşla inşa edilen ve merdivenden dolayı iki katlı olduğu anlaşılan bu değirmende diğerleri gibi 19. yüzyıla ait olmalıdır.

1.5. Evler²

Ada'da bulunduğu söylenen büyük ve gösterişli evlerden (Hasluck, 1910:37) günümüze pek bir şey kalmamakla birlikte, 20. yüzyılın başlarına ait fotoğraflarda bunları görebilmek mümkündür (Res. 31). Sahil boyunca sıralanan evler arasında, özellikle yedi kardeşler olarak bilinen benzer nitelikteki üç katlı yedi ev dikkati çekmektedir. Bazı kaynaklarda İtalya'dan getirilen mimarlar tarafından inşa edildiği söylenen³ ve mimarisıyla adanın

2- Arazi çalışması sırasında kapalı olduğu için evlerin çoğuna girilememiştir. Bu nedenle çalışmada, adadaki konutları tek tek tanıtmak yerine genel bilgiler verilmiş, iç mekanlar için WEB kaynaklarındaki bazı görsellerden yararlanılmıştır.

3- <http://www.spongefishing-museum.gr/en/the-island-of-koutali-in-marmara-sea/>

zenginliğini gösteren bu evlerle birlikte Rumlardan kalan diğer evlerinde büyük çoğunluğu 1935 depreminden sonra yıkılıp yok olmuştur. Eski resimlerde görülen sıralı yedi evden sadece dördü kısmen varlığını sürdürmektedir (Res.32). Üste çıkmalara yapan üçüncü katlar mevcut değildir. Halen kullanılmakta olan üçünde, ilk iki kat korunarak kırma çatı ile örtülmüştür. Diğerinin ise ikinci katın ön duvarı yıkık olduğu için bunun içerisine ilk katı örten çatı oturtulmuştur. 19. yüzyıl başlarında inşa edildikleri sanılan konakların inşasında moloz taş ve tuğla kullanılmıştır (Res. 35). Taş beden duvarlarının genelinde kullanılırken, tuğlaya ikinci katın ön cephesinde yer verilmiştir. Eski resimlerde konsollarla desteklendiği görülen üçüncü katlarda aynı şekilde olmalıdır. Kapılar, giriş katın ortasında yer almaktadır. Üst katlarda simetrik olarak sıralanan ½ oranındaki pencereler bulunur. Bu pencerelerin üzerlerinde dairesel şekilde küçük birer pencereye de yer verilmiştir. Araştırma sırasında kapalı oldukları için girilemeyen evlerin iç mekanları pek bilinmemektedir. Ancak web sayfalarında rastlanılan söz konusu evlere ilişkin resimlerde bazılarının içerisinde ocak ve dolap nişlerinin bulunduğu (Res.33), tavanlarda profilli çıtalarla oluşturulan çeşitli geometrik süslemeler ve göbekler ile tavan eteklerinde dekoratif nitelikli ahşap konsol ve dış frizi şeklinde bezemelere yer verildiği görülmektedir (Res. 34).

Bunların dışında, hem sahilde hem de arka kısımlarda bazı eski evlere de rastlanılmaktadır. Bunlar arsında sahildeki üç katlı ahşap ev dikkat çekmektedir (Res. 36). İki yandan betonarme evlerle kuşatılan evin üçüncü katı öncekiler gibi çıkma yapmaktadır. İkinci katta da bir balkona yer verilmiştir. Giriş ve balkon kapıları bir kenara alınmış, pencerelerde alışık olunduğu üzere iç mekanlara göre cephelerde sıralanmıştır. Arka kısımlarda yer alan evler ise genellikle iki katlı olup kagir olarak inşa edilmişlerdir. Bunlarda giriş katları moloz taş, üst katlar tuğla şeklindedir. Tuğla bazen yığma duvar şeklinde bazen de ahşap karkas arasında dolgu olarak kullanılmıştır. Bazı evlerin üst katında ise tuğla yerine ahşaba yer verilmiştir (Res. 37). Ahşap olanların cephede çıkma yaptıkları, bazılarının önünde küçük balkonlara yer verildiği görülür. Kullanılan malzeme ve teknik bakımından 20. yüzyıl başlarına ait oldukları sanılan bu evlerden birinin kapısı üzerinde 1910 tarihi verilmiştir (Res. 38).

2. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Küçük bir ada olmasına rağmen limanı ve ekilebilir toprakları nedeniyle orta çağ ve sonrasında yerleşimlere sahne olan ada, Osmanlı'nın sonuna kadar bir Rum yerleşimi olarak kalmıştır. Ada sakinlerinin sahip oldukları gemilerle, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda uluslararası ticarete oynadıkları rol ile zenginleşen adada, başta büyük ve gösterişli evler olmak üzere kilise, okul ve değirmen gibi yapılar inşa edilmiştir. Mübadele sonrasında atıl hale gelen evlerin çoğu ile birlikte diğer yapıların bazıları da 1935'teki Marmara depremiyle yıkılmış, kalanların bir kısmı da 1980'lerdeki yeni yapılaşma ile birlikte büyük oranda yok olmuştur. Rumlardan kalan manastır ve kilise gibi ibadet yapıları ile okul, sarnıç, değirmenler ve birkaç ev adadaki günümüze ulaşabilen maddi kültür varlıklarını teşkil etmektedir.

İbadethane yapılarının en eskisini Bizans dönemine ait olduğu sanılan manastır teşkil etmektedir. Tepe üzerinde geniş bir alana yayılan yapıların sadece duvar kalıntıları mevcuttur. Bunlar arasında apsisi ile bir tek kilise seçilebilmekte olup diğerlerinin mahiyeti bilinmemektedir. Hristiyanlık inancı ve öğretisinde önemli bir yere sahip olan manastırlar bazı farklılıklar göstermekle birlikte, genel itibarıyla korunaklı duvarlarla çevrili, merkezinde kilisenin yer aldığı avlunun etrafına yerleştirilmiş keşiş odaları, yemekhaneler, atölyeler ve depolar gibi yapılardan oluşmaktadır (bkz., Johnson ve Talbot, 1991:1391-1392; Eyice, 1994:288; Gürkan, 2003:559-560). Ada manastırdaki kilise dışındaki kalıntılar da, dönemin diğer kiliselerinde olduğu gibi keşiş odaları, ahırlar, yemekhane ve depo gibi yapılara ait olmalıdır. Bunların dışında, genel olarak manastırların altında bulunan kapalı sarnıçların (Eyice, 1994:288) bir örneği burada da görülmektedir. Keşişlerin veya rahibelerin yaşadığı, yerleşim merkezinden uzak kırsal alanlardaki bu tür manastırların hem erken hem de geç örneklerine çevredeki diğer adalarda da rastlanılmaktadır (bkz., Hasluck, 1910:24,27,34-36; Polat, 2005:205-216; Öztürk ve Kındıgılı, 2018:145-163; Dündar vd., 2019; 528,533,539,544).

İbadethane yapılarının diğer gurubunu teşkil eden kiliselerin ilki köy içerisinde yer almaktadır. Günümüzde harabe halindeki kilisenin beşik çatı ile örtülü üç nefli bir bazilika şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Kökeni Roma mahkeme ve toplantı salonlarına dayanan bazilikalılar, Hristiyanlıkla birlikte bir kiliseye dönüştürülerek dini yapı olarak kullanılmaya başlamıştır (Johnson ve Wilkinson, 1991:264; Kuban, 1994:112; Karaca, 2001:282; Aydın, 2002:12). Hristiyan mimarisinin ilk dini yapılarını teşkil eden bazilikalılar 6. yüzyıla kadar standart kiliseler olarak inşa edilmiş, bu yüzyıldan itibaren bazı değişimler göstermeye başlamakla birlikte küçük ölçekli bazilikalılar 15. yüzyıla kadar en yaygın kilise gurubunu oluşturmuştur (Johnson ve Wilkinson, 1991:265). Osmanlı döneminde inşası kısıtlanan kiliselerin, Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla gayrimüslimlere tanınan haklar sonrasında yeniden hız kazandığı, diğer kiliselerle birlikte çok sayıda bazilikanın inşa edildiği görülmektedir (Öztürk, 2002:16; Karaca, 2001:283). Ekinlik Adası'ndaki gibi, 19. yüzyılda inşa edilen kırma çatılı ve üç nefli bazilikalara bölgedeki diğer adalar ile yakın çevresinde de rastlanılmaktadır (bkz., Dündar vd., 2019; 536,539; Sivrioğlu, 2018:509)

Adadaki yerleşim merkezi dışında yer alan diğer kilise, ada sakinleri tarafından manastır olarak nitelendirilmekle birlikte, konumu ve küçük ölçekli tekil yapısı ile bir manastırdan çok şapeli andırmaktadır. Dikdörtgen planlı ve tek sahali yapıda apsis, büyük kiliselerde olduğu gibi cephede çıkma yapmaz. Giriş de yan cepheden sağlanmıştır. Yerleşim dışındaki kırsal alanlarda, dua etmek ve mum yakmak gibi ibadetlerin yapıldığı bu tür küçük kilise veya şapellere gayrimüslimlerin yaşadığı hemen her yerde sıkça rastlamak mümkündür (bkz., Hasluck, 2010:19; Dündar vd., 2019:537-538; Dündar, 2012:566).

Merkezde, kilisenin yanında bulunan okulun aslında bir konut olduğu sanılan yapıdan dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Eski resimler ile yapının bodrum katı ve üst katı arasındaki malzeme-teknik farkı da iki farklı döneme işaret etmektedir. Gayrimüslimlere tanınan haklar neticesinde Rumların 19. yüzyıldan itibaren kendileri için okullar inşa ettikleri bilinmektedir. Bu okullara Marmara adaları ile yakın çevresinde de sıkça rastlanılmaktadır (bkz., Sivrioğlu, 2018:508-509; Dündar vd. 2019:525,540-541).

Ada mimarisinde dikkat çeken yapı gruplarından birini oluşturan yel değirmenlerinin, eski fotoğraf ve mevcut kalıntılardan, yığma taş şeklinde silindirik gövdeli ve ahşap konik külahlı oldukları anlaşılmaktadır. Bu özellikleri ile Akdeniz bölgesindeki “Kıklad Tipi” denilen (Takaoğlu, 2016:22-23) gruba girdikleri söylenebilir. Sadece duvarları kalan değirmenlerden birinin üzerinde 1877 tarihi bulunmakta olup diğerlerinin de yakın dönemlerde yapıldığı sanılmaktadır. İçerideki merdiven ve izlerden iki katlı oldukları anlaşılmaktadır. Alt katlarda ısınmaya yönelik ocaklara yer verilmiştir. Yine duvarlarda, mekanı aydınlatmak için lamba veya kandiller ile değirmene yönelik bazı kullanım eşyalarının koyduğu çeşitli nişler de bulunmaktadır. Bölge için tipik olan bu tür değirmenler çevredeki diğer adalar (Dündar vd., 2019:527,529,533) ile yakın bölgede çokça görülmektedir (bkz., Uysal ve Tombul, 2006; Dündar, 2012:562-563; Takaoğlu, 2016).

Adadaki bir diğer tarihi yapıyı teşkil eden sarnıç, bu tür yapıların genelinde olduğu gibi mimari ve sanatsal açıdan pek bir özellik göstermez. Ancak, Rumlardan kalan sarnıcın duvarındaki çeşmesi, barok ve ampir tarzı süslemeleriyle batılılaşma dönemi çeşmelerin zarif bir örneğini sunmaktadır. Adalar ve çevresinde çeşitli Rum çeşmeleri bulunmakla birlikte, burada olduğu gibi, bir sarnıç ile birleşen yekpare mermer şeklinde bir örneğe rastlanılmaz.

Adanın zenginliği gösteren eski büyük gösterişli evlerden pek bir şey kalmamakla birlikte bunların bazı örnekleri halen mevcuttur. Bunlar arsında, yedi kardeşler olarak bilinen evler, ahşap hatıllı kagir yapısı ve çıkmalarıyla bölgesel özellikler gösterirken, üstteki küçük dairesel pencereleriyle diğerlerinden ayrılırlar. Bunların dışında, tamamen yöresel özellikler gösteren ve bölgedeki diğer Rum yerleşimlerinde de görülen (Dündar, 2019) kapalı veya açık çıkmalı kagir ve ahşap bazı evlerde bulunmaktadır. Bazılarının tavanlarında hemen her dönem yaygın olan çıtalarla oluşturulan geometrik süslemelere yer verilirken, tavan eteklerinde, 19. yüzyıldan itibaren, daha çok gayrimüslim evlerinde görülen dekoratif konsol ve dış frizi gibi öğelere de yer verilmiştir.

Sonuç olarak, Bizans dönemine ait olan ve pek bir şey kalmayan manastır dışındaki yapılar, Osmanlının son döneminde kırsal Rum yerleşimlerinde inşa edilen karakteristik yapıların bazı örneklerini teşkil etmektedirler. Rumların adadan ayrılmasından sonra kaderine terk edilen ve yok olmaya yüz tutan bu yapıların korunarak yaşatılması; hem bunların gelecek kuşaklara aktarılmasını hem de bu kültür varlıklarının yaratacağı turizmle, eski önemini kaybeden adanın yeniden canlanmasını ve ada sakinleri için de yeni gelir kapısının açılmasını sağlayacaktır.

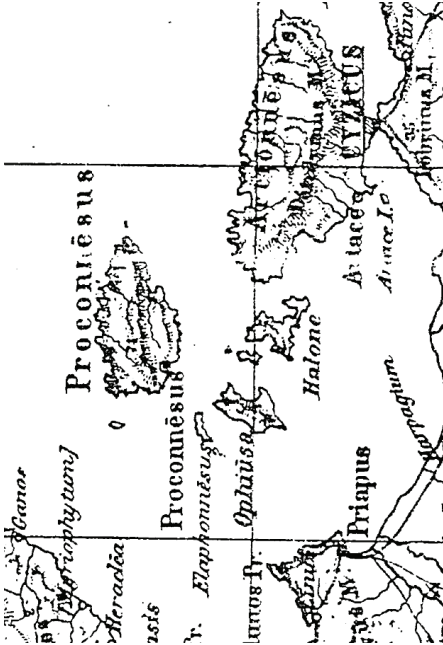
4. KAYNAKÇA

- Aydın, M. (2002). Kilise. TDV İslam Ansiklopedisi, 26: 12-14. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Dapper, M. D. (1703). Description Des Isles De L'Archipel. Amsterdam: Chez George Gallet.
- Dündar, M., Acioğlu, Y. ve Koçyiğit, O. (2019). Ortaçağ'dan Günümüze Balıkesir İli Yüzey Araştırması 2017 Yılı Çalışmaları. 36. Araştırma Sonuçları Toplantısı (07-11 Mayıs 2018 Çanakkale), 2: 523-552. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Dündar, M. (2012). Gökçeada- Osmanlı Devri Mimarisi. International Journal of Human Sciences, 9/2: 553-570.
- Doğan, Ö. S. (2009). Beşeri Coğrafya Açısından Marmara Takımadaları. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Ertüzün, R. M. (1999). Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar: Tarih ve Arkeolojisi Üzerine Araştırmalar. İstanbul: Ozan Sanatevi.
- Eyice, S. (1994). Manastırlar. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 5: 288-294. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
- Gürkan, S. L. (2003). Manastır. TDV İslam Ansiklopedisi, 27: 558-560. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Hasluck, F. W. (1910). Cyzicus. Cambridge: Cambridge University.
- Johnson, M. J. ve Talbot, A. M. (1991). Monastery. Oxford Dictionary of Byzantium, 2: 1391-1392. Oxford: Oxford University.
- Johnson, M. J. ve Wilkinson, J. (1991). Basilica. Oxford Dictionary of Byzantium, 1: 264-265. Oxford: Oxford University.
- Karaca, Z. (2001). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri, (3. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kâtip Çelebi. (2018). Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfârî'l-Bihâr. (Haz., İ. Bostan). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Koyuncu, A. (2004). Osmanlı Devleti'nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği. Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı, 12/16: 35-87.
- Kuban, D. (1994). Bazilikalar. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 2: 112-113. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
- La Motraye, A. D. (1727). Voyages Du Sr. A. De La Motraye, En Europe, En Asie Et En Afrique, Vol. I-II. La Haye: T. Johnson & J. Van Duren.
- Öztürk, L. (2002). Kilise (İslam Tarihi). TDV İslam Ansiklopedisi, 26: 14-16. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Öztürk, N. ve Kındıgılı, B. A. (2018). Zeytinliada Meyremana Manastırı. Antik Çağ'dan Cumhuriyet'e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi, 145-163. Bursa: Bandırma Belediyesi.
- Pliny. (1961). Natural History, Vol. 2. London: William Heinemann Ltd.
- Pirî Reis. (1988). Kitab-ı Bahriye, 4. (Ed., E. Z. Ökte). Ankara: The Historical Research Foundation İstanbul Research Center.
- Pococke, R. (1745). A Description of the East, and some other Countries, Vol. II. London: W. Bovyer.

- Polat, G. (2005). Avşa Adası'ndaki Hagios Georgios Manastırı. 14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 205-216. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Sivrioğlu, U. T. (2018). Lozan Mübadelesi Öncesinde Bandırma ve Çevresinde Rumlar. Antik Çağ'dan Cumhuriyet'e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi, 485-510. Bursa: Bandırma Belediyesi.
- Takaoglu, T. (2016). Çanakkale Kültürel Mirasında Yel Değirmenleri. İstanbul: Ege Yayınları.
- Tunçdilek, N. (1987). Marmara Adaları. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü.
- Uysal, A. O. ve Tombul, M. (2006). Windmills in the Rural Context of Ottoman Çanakkale. Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia, (Ed., T. Takaoglu), Vol. 3: 59-74. İstanbul: Ege Yayınları.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, DH.MKT./258-34; HR.İM../95-31; DH.ŞRF./54-165
- <http://www.spongefishing-museum.gr/en/the-island-of-koutali-in-marmara-sea/>
- <http://ekinlik.org>
- <https://www.facebook.com/Old-KoutaliEkinlik-Island-1379040828984973/>

Res. 1: Ekinlik Adası, hava görünüşü. (<http://ekinlik.org>)

Res. 2. H. Kiepert'in haritasından detay.

Res. 3. Pîrî Reis'in haritasından detay.

Res. 4: İskele meydanında sergilenen Bizans mimari elemanları.

Res. 5: Manastır kalıntısı.

Res. 6: Manastır, kilise kalıntısı.

Res. 7: Manastır, sarnıç.

Res. 8: Kilisenin görüldüğü 1895-1919 tarihli fotoğraf (<http://ekinlik.org>).

Res.9: Kilise, içten görünüş.

Res. 10: Kilise, doğu cepheden görünüş.

Res.11: Küçük kilise, genel görünüş.

Res. 12: Küçük kilise, içeriden bir görünüş.

Res.13: 1920'li yıllara ait fotoğraf

Res.14: 20. yüzyıl başlarına ait fotoğraf

(<http://ekinlik.org>)

Res. 15: Okul ve arkada kilisenin görüldüğü 1951 tarihli fotoğraf (<http://ekinlik.org>).

Res. 16: Okul, genel görünüş.

Res. 17: Okul, genel görünüş.

Res. 18: Sarnıç, genel görünüş.

Res. 19: Sarnıç duvarındaki çeşme.

Res. 20: Değirmen, 1920 tarihli fotoğraf.

Res. 21: Değirmen, genel görünüş. (<http://ekinlik.org>).

Res. 22: Değirmen, kitabe.

Res. 23: Değirmen, içeriden görünüş.

Res. 24: Değirmenin görüldüğü 1982 tarihli fotoğraf (<http://ekinlik.org>).

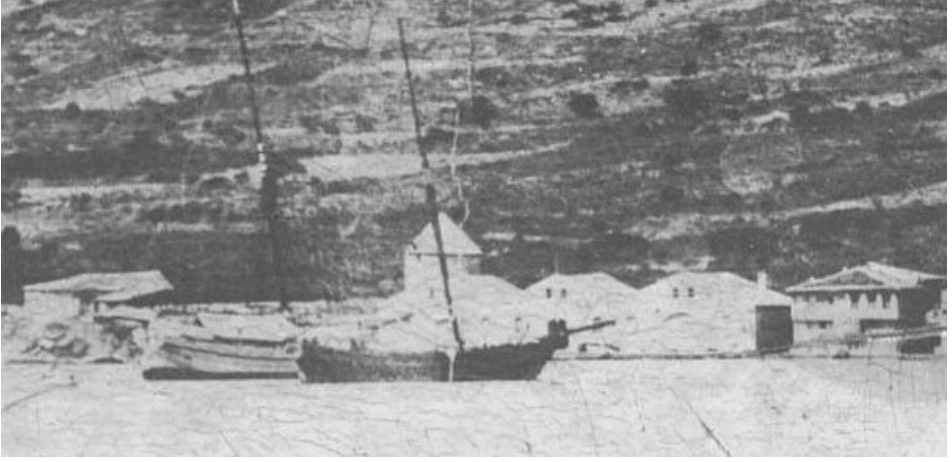
Res. 25: Değirmen, genel görünüş.

Res. 26: Değirmenin ahşap çalışma mekanizması (<http://ekinlik.org>).

Res. 27: Değirmen, taş merdiven.

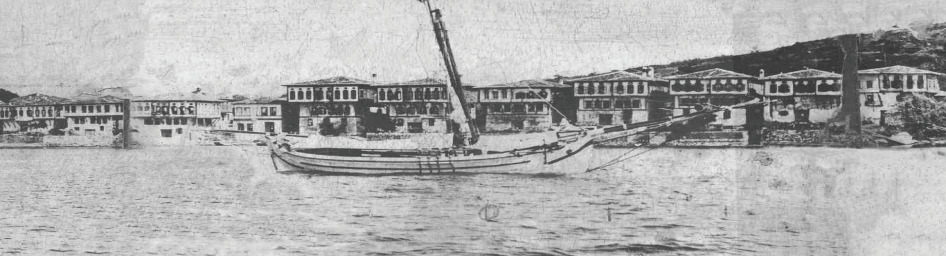
Res. 28: Değirmenin görüldüğü 1900'lere ait fotoğraf (<http://ekinlik.org>).

Res. 29: Değirmenin 1972 yılındaki halini gösteren fotoğraf (<http://ekinlik.org>).

Res. 30: Değirmenin günümüzdeki durumu.

Res. 31: Sahil boyunca sıralanan evleri gösteren 20. yüzyıl başlarına ait fotoğraf. Sağ tarafta birbirine benzeyen ve yedi kardeşler olarak bilinen evler (<http://ekinlik.org>).

Res. 32: Aynı yerin günümüzdeki durumu. Yedi kardeşler olarak bilinen evlerden dördü kısmen mevcut durumda.

Res. 33: Evlerdeki dolap ve ocak nişlerinden görünüş. (<https://www.facebook.com/Old-KoutaliEkinlik-Island-1379040828984973/>)

Res. 34: Evlerdeki tavan süslemelerinden görünüşler. (<https://www.facebook.com/Old-KoutaliEkinlik-Island-1379040828984973/>)

Res. 35: Yedi kardeş evlerinden biri.

Res. 36: Üç katlı ahşap Rum evi.

Res. 37: İki katlı Rum evi.

Res. 38: 1910 tarihli ev.